

Tolsztoj és a „tolsztojizmus“

„Tolsztoj, a költő, még nagyon nem százesztendő. Inkább: java: korabeli s mindenkorra való, mint általában a géniusz.” — írta Ignotus, nemrég, tizenkét évvel ezelőtt, 1928-ban, a legnagyobb orosz író születésének századik évfordulóján. Még nagyon nem százesztendő — ez annyit jelent, hogy Tolsztoj majd két évtizeddel halála után még azon mód volt fiatal, friss, új, mint volt halhatatlanul fiatal késő aggságában az asztapovói halál előtt: Tolsztoj, a költő szivdobbanásnyit nem öregedett azóta sem, s ma is olyan eleven, olyan hatalmas, hogy az olvasónak az az érzése, ha a Háború és Békére, a Karenin Annára, a Feltámadásra gondol, mintha egy orosz Homeros epikája sodorná magával, forró érzésekkel fagyos tájakon, borzongató biztonsággal, egy kavargó, különös elmúlt világban.

„Am Tolsztoj nemcsak költő volt, hanem filozófus, sőt olyasmi is, mint a vallásalapítók” — írja tovább Ignotus említett cikkében, egy ünnepélyes ignotusi írásban.

Most van harminc éve, hogy Tolsztoj elérkezett egyéni drámájának utolsó fordulójához, elhagyta otthonát, bevette magát az asztapovói (ma Tolsztojevo) indóház várótermébe és egyedül csak Istenének ajánlva lelkét, meghalt. A világ nagyon megfélemedezett a modern regényírás e nagyhatalmáról. Itt-ott emlékezések jelentek meg róla, emberi kicsinyességeit elevenítették fel, költői és emberi nagyságának felmérésétől az egész mű, az igazi és teljes Tolsztoj felmutatásától — korunk szellemi szegénységét és szemforgató erkölcsiségét jellemző módon, — tartózkodtak. Holott, ha már a filozófust nem ünnepelte a világ, legalább a költőt, a csalhatatlan művészt, a realista regényírás Tolsztoját említhette volna egy jubileum rendjén, nem apró rajzokban, hanem irodalmi méreteken, Tolsztoj méltó nagyságában. A világ ma nem követi Tolsztoj filozófiáját, vallásbölcseleti parancsait és tilalmait, nem követi ma a világ a kereszténység szó szerinti evangéliumát sem, ami ellen Tolsztoj a tolsztojizmus bölcseletét állította szembe, mintegy kiegészítésül, szigorú és szenvedélyes kommentárként, egy új, szilárd és panaszos próféta vallomásaiban. Tolsztojt ma méltóan, emberien és költőien csak hazája ünnepelte, a mai Oroszország, holott éppenséggel nem a tolsztojizmus erkölcsi és vallási varázslatát valósította meg az a nép, amelyhez míg élt, Tolsztoj, a vallás erkölcsi erejével, kiengeztelő malasztjával fordult, hogy azon épüljön és építsen új hazát, „Isten országát.”

S mindez érthető és nincs benne csodálni való.

Korunk, e szomorú s egyben förtelmesen nevetséges idő omladozó alapépítményeivel és szerteüzlő felépítményével a Tolsztoj korához hasonlóan elhaló, határkorszak, egy alakuló új időnek hasadó hajnali vajúdásaival tele.

Tolsztoj hallotta a halálraitélt termelési régi világrend eget-földet rázó összeomlását, a régi világ elmúltát és az újnak születését érezte a XIX-ik század gomolygó, ködös világában, de mindezt a

vallás lelki világításában látta. Ő bibliai ember volt, a Szodoma és Gomora eljövetelét látta, a gonosz és ferde formákban, mint egy igazi fájdalmas és komor próféta és hogy a pusztuló világ megálljon a helyén és el ne tűnjön, kiáltt átkozódní. S ma látszik, mennyire a pusztában kiáltó próféta volt ő. Idegen volt számára a konkrét történelmi szemlélet, a szociológiai felismerése történelmi tényeknek, kényszereknek és törvényeknek, a múlthatatlanságban hitt, a hitben és az erkölcs örök elveiben. Javíthatatlan és örök javító volt, egy erkölcsi géniusz, akinek már életében menthetetlenül bele kellett pusztulnia tulajdon elveinek halálába.

Pusztában kiáltó próféta volt Tolsztoj már saját korában is, s annál inkább most, amikor éppen az a polgári erkölcsű, vallási síkba épített világ nem akar tudni róla, amelyre feltette életét és erkölcsi szempontból magasabb tanítását. Széthulló társadalmak, bomlasztó, zűrzavaros eszmekörökben bódultan járó emberek örvényes kora a mi korunk, akár Tolsztoj művészi és prófétai alkotásának időszaka, mely Uljanov szerint 1861-től 1905-ig tartott. A Karenin Anna Levinjének szavaiban teljes világossággal fejezi ki Tolsztoj, miben állt az orosz történelem örvénye a múlt század hanyatló éveiben. „Nálunk a döntő órában minden ki volt fordítva és csak a berendezésén dolgoztak“. Tolsztoj nem úgy látta a történelmi valóságot, mint Uljanov, ami ki volt fordítva, az a régi társadalmi rend volt, amely abban a korban már időszerűtlenül a maradandóság berendezésén dolgozott. Tolsztoj a lefordult világot a vallás és erkölcs örök pilléreire akarta helyezni, — visszahelyezni — úgy látta, a gonosz világ, ha erkölcsileg felemelkedik, megnemesedtetten megmarad az örök és változhatatlan renden belül. Új egyensúlyt keresett a lelkekben, az új egyensúly azonban miben sem különbözött az uralkodó eszme kibillent egyensúlyától, csupán egy magasabb rendű eszményi síkról szemlélte a kifordult ábrázatú világot, nem vette számba, hogy világnézete csak a régi rezsim ideológiája, tündöklően tiszta erkölcsi fogalmazásban. Annyira tündöklően tiszta fogalmazásban, hogy a tiszta erkölcs nevében már az emberi nem kipurisztítását hirdette a megdicsőülés és megtisztulás érdekében, ha a gyarló ember képtelen lenne az erkölcsi jóra. Csak az Embert látta, egyéneket, nem tömegek kollektív kívánságát és óhaját, nem osztályok történelemalkakító erejét és az osztályerők törvényeit, amelyek meghatározzák egy adott kor politikai formáját, erkölcsi normáit, az egész élet külső-belső szerkezetét.

Tolsztoj mélysegesen keresztény volt, minden keletiessége, ázsiasága, a buddhista passzivitással rokon lelki alkata ellenére Tolsztoj oly mélyen volt keresztény, hogy a hivatalos Egyház ki is közösfította kebeléből. Tolsztojnak minden ember testvére, különbség nélkül, a muzsik, akit deresre húznak és a kormányzó, aki 50 botütést veret a fajtájabeli parasztra. Tolsztoj szemében szerencsétlen, tévelygő, sajnálnivaló mindakettő, s különösen a kormányzó, aki a vallás tanításaitól olyan embertelenül messze rugaszkodott, hogy ember-testvérét megkínozza. Tolsztojt lelke mélyében megrázta és áthatotta Máté evangéliumának értelme „Ne állj ellen a gonosznak, hanem aki arcul üt téged jobbfelől, fordítsd felé a másik orcádat is.“ Tolsz-

tojt e tanítás első felét hirdette, életfilozófiájának talpköve ez és egész művészi és emberi magatartásának főpusztulátuma. „Ne állj ellen a gonosznak“. Annyira nem ment az aszkézisbe, mint Dosztojevski, aki csak pravoszláv és szláv volt az univerzálisan keresztény Tolsztojjal szemben. Tolsztoj egészen az önsanyargatásig nem követte Máté V. 39. parancsát. A jasznaja-poljanai bölcs Mátéval csak annyiban egyezett, hogy „ne állj ellen a gonosznak“. Félelmesen fonák tan ez, könyörület és kegyetlenség kétértelmű kinja egy félmondatba sűrítve! Az élet teljes tagadását hirdeti, az élni nem érdemes életet, amellyel, hogy a gonosznak ad több jogot és elismeri az erőhöz és hatalomhoz való több jogát a gyengébbel, a kiszolgáltatottal szemben, aki csak az erkölcsiség benső pajzsával ékeskedik; a moralitás látszatát akarja keltetni, a *minden gonosztól* való menekülés és feltülemelkedés látszat, azzal a tanáccsal, hogy hiú és meddő a harc a gonosszal, nem érdemes a harora. Merőben életellenes tanítás, passzívítás egész a pesszimizmusig! Híven a Tolsztoj kétkedésekkel, ellenmondásokkal teli földi életéhez, csupa elfojtás, csupa gátlás minden mozdulatában ez az óriás. Hegyekből emel boltozatot a toprongyos muzsik fölé és megközelíthetetlen művészi magosságból hullatja rá könnyeit, a könyörület kenyerét, a szájalom szívárványát, hullatja az irgalom írját a nyomorgó földműves sokaság testére. Egyfelől eltölt a gonosszal való harctól — másfelől a szájalmat adja jutalomnak. Az elnyomott parasztsághoz, a kisemizettekhez, a kihasználtakhoz, a megejtett és elhagyott cselédlányhoz, a jobbágyi lélekhez és sorshoz közelállónak érezte magát a legnagyobb lelkű gróf, Ljev Nikolájevics Tolsztoj, aki parasztruhában járt mezítláb ment a tarlón és kaszált a sárga buzatáblákban. A résztvét, a szájalom, a jószív, a kegyeletérzés hajszolta ezt a bizonyára nagyon szenvedő, nagy embert az erkölcsi felemelkedés és magnemesedés, a feltámadás útján. Szervenadni a szenvedőkkel! De miért nem inkább harci riadót fújni és harcolni a harcolókkal? Hívta az Embert, menjen utána az ő útján, szánja a szánandó és vergődő szegényt, segítsen rajta a lélek nemes olajaival Haladójatok a tökéletesedés útján, a békesség, bölcsesség, megbocsájtás, jószág, szelídség, szüziesség szívűtjain. Tolsztoj a paraszti élet formáját választotta, mint az üdvösséges élet krisztusi keretét. Am Tolsztoj bíráló bölcs és a hivatás vallás előírásából kiírt mindent, ami elient mond az Ész bírálatának.

Csak egyetlen megoldatlan társadalmi problémát ismer, a paraszt földkérdését. Ennek megoldásától függ, szerinte, az egész társadalom szociális problémáinak megoldása.

Tolsztoj sötétlátása és a gonosszal szembeni visszavonulása, hivatkozása a Duh-ra, az isteni Szellemre, olyan ideológiát emelt fel, amely feltétlenül abban a korban jelent meg, amikor a régi uralom kifordult a sarkaiból és amikor a tömeg, amely ebben a rezsimben nevelkedett és ebből vette elveit, szokásait, hagyományait és hitelt, nem látta és nem láthatta, milyen újfajta világ van keletkezőben a kifordult sarkú világ romjaiból, milyen szociális erők igazgatják ezt az új világot, milyen társadalmi erők képesek felszabadulást hozni az erősen átfőrmakódó

kor feloszló régi, illetve kialakuló új rendjében. Az a kor, amely Tolsztoj működésének virágzását jelentette, 1862-től 1905-ig, Oroszország erős társadalmi újrarétegződésének, osztálycsoportosulásának korszaka volt. Uljánovot idézzük, aki szerint Tolsztoj ebben a korban formálódott társadalmi reformerré, bölcselővé és művésszé. Ez az átmeneti kor adta meg Tolsztoj művének és a „tolsztojizmusnak” világos vonalait. Ő menekülő ember, félelmek kínozzák, a réginek, hagyománynak, időtől szépült, szentesített szokásnak őrzője, mert erkölcsisége és vallásossága óvja a merészen újtói, a nagyszerű bátorságtól, a rombolva építő emberi ideáltól, a természettudományosan és társadalom-tudományosan megalapozott, matematikai gondolkodástól. Tolsztoj kora társadalmának legnagyobb erejű elbeszélője, oly szélesen átfogó erejű, mint maga az orosz föld és élet, zúgó rengeteg erdő, hejtelmes, súlyos, de velejében elvont. Tipikus kifejezője korának, akár a másik vonalon, az ellenkezőn: Gorkij, aki művészi és írói szemléletében, emberi és költői itéletében felismerte a társadalmi és történelmi valóság törvényeit, amelyek konkrétak, amelyek az anyagi világot az anyagiség törvényeivel kormányozzák és jelenségeit magyarázzák

Tolsztoj minden gondolata **Itten és a föld volt**, élete alkonyán arra kényszerült, hogy **egyéni életét, és tanait**, mintegy visszavonja, csaknem megtagadja, **fáradtan dőlt** a sírba, amikor már minden elhagyta, egy hiábavaló nagy élet után. Tolsztoj tanítása utópikus Gorkij **valóságábrázoló és a valóság varázsában parázsló művével** szemben. Mint **regényíró** azonban mégis a legnagyobb **realista**. Am realista **regényeinek mélyébe rejtette utópikus bölcsőleteit**, Gorkij írta róla: Igen nagy Ő! Az Ő minden **értéket meghaladó egyénisége** egy rettenetes, csaknem monstruózus jelenség. „**Nagyobb, hatalmasabb** mint az összes többiek, emezek olyanok számára, mint a szünyogok”, tulságosan eltávolodik tőlük, — el a pusztába. Ott mélyed el egyedül, zsenije **összes erőinek legerősebb megfeszítésével** a legfontosabb kérdésbe — a halálba.“ Tolsztoj tanítása tartalma szerint reakciós — haladásellenes — a szó leghatározottabb és legmélyebb értelmében — így mondja Uljánov. Mindamellett nem mondhatni, hogy nem szociális, még kevésbé, hogy nem tartalmaz kritikai elemeket a haladó osztályok oktatására szolgáló anyagában. (Uljánov: Tolsztoj és Kora.)

A mi korunk veszedelmes világnézetével szorosan rokonul ama bomló és omladozó korszakkal, amelynek inodalmi kifejezést Tolsztoj adott. Van-e természetesebb, mint hogy korunk vezető politikai irányvonala és az ezen alapuló társadalmi rend — itt benn Európában — tartózkodik annak ünneplésétől, aki a nagy orosz átalakulást előre érezvén, — de a régi rendhez tartozván — fanatikus hittel húzta meg a veszendő régi világ minden harangját és haragjában és alázatában göggel és irgalommal akarta békére és bölcsességre szoktatni a világot? Az alásüllyedő régi világ peremén állt, Tolsztoj, egy új szövetség apostola és hogy elkerülje világa, az orosz világ összeomlását, hogy megakadályozza a vízőzönt és az új világ születését jelentő Idők eljövételét, óriási súlyú zsenijével kapaszkodott

a világ sarkaiiba. A mi világunk igazolta most magát, nem tagadta meg valóját. Dehát lehetett-e várni e világtól, a szemérmertlenség és szemfényvesztés világától, hogy a tévedéseiben is nagy embert egész valójában újra átnézzze és felmérje?
Fekete Béla

Magyar mult

A kurucföлкеjés története

(1703—1711)

A kurucmozgalom nagyjában és lényegében az elnyomott parasztok jobbagymozgalma. De, ha már az 1514-es parasztlázadást sem lehet csak magából az állati sorsba taszított jobbagyok helyzetéből teljesen értelmezni, úgy ez a helyzeti és mozgalmi bonyolultság hatványozottan vonatkozik a kuruckorszak történetére. A kurucmozgalom nagyon bonyolult, egymáson keresztül-kasul futó és egymást keresztező érdekek és mozgalmak eredője. A kurucmozgalom sokrétegű, sok kiindulási pontja van és ezek a rétegek és ezek az érdekek csak egy helyen érintkeznek, hogy azután ismét szétváljanak és ellentétes irányokban folytassák útjukat. Ezt az egy érintkezési síkot, ahol a különböző síkok metszik egymást, nemzeti síknak nevezhetjük el. Így a kurucmozgalom nemzeti jelleget visel annak ellenére, hogy sokrétegű, hogy különböző érdekek harcából alakul ki, amely érdekek csak ritkán találkoznak, hogy azután ismét folytassák egymás elleni harcukat. Épen ezért a kurucmozgalom helyes megértéséhez szükséges előzőleg megismerkednünk e különböző rétegek és osztályok helyzetével, érdekeivel és harcaival, hogy megeljük azt a pontot, ahol ezek az érdekek legalább ideiglenesen közös nevezőre hozhatók.

I. A KURUCKORI MAGYARORSZÁG KEPE

A jobbagyság és egyes rétegei — A szegénylegények

Az 1514-es parasztlázadás leverését a főurak régi vágyuknak valóra váltására használták ki: röghöz kötötték a jobbagyot. (Werböczy törvénykönyve.) A röghözkötöttség, a költözködés jogának törvényes megvonása, úri gazdasági érdek volt és összefüggött az akkori gazdasági élet legfőbb bajával: a munkáskéz, a munkaerő hiányával. A hatalmas góliátbirtokok, amelyek egész megyékre terjedtek ki (időnként 10—25 úr birtoka volt az ország legnagyobb része; ez a néhány úr volt a „nemzet”), műveletlenül állottak, pedig a pénzgazdaság terjedése az országban megkövetelte az egyre nagyobb jövedelmeket: a piacra termelést. Az általános munkáshiány általános úri érdekké tette a jobbagyság röghözkötését. Az egyes nagybirtokosok érdekei azonban még sem voltak mindig azonosak. A munkaerő-hiány telepítésekre